

Oláh-Gál Róbert

Adalék a Bolyai-levelek történetéhez

– Öreg Bolyai Gáspár¹ utolsó levele –

A Bolyai-levelek közlésének külön művelődéstörténete van. Bolyai Farkas már életében megérte, hogy levelezése tudománytörténeti érték, ugyanis 1855-ben Gauss halála után Sartorius von Waltershausen, göttingeni egyetemi tanár megkérte Bolyai Farkast, hogy ajándékozza a Göttingeni Egyetem levéltárának Gauss hozzá írt leveleit. Ezt Bolyai Farkas, ha nehéz szívvel is, de megtette, és elküldte Göttingenbe a nála lévő teljes Gauss–Bolyai levelezést. Az igazsághoz tartozik, hogy a tudományos világ a kiadott Gauss levelezésből hallott először a Bolyai névről, és ez volt az elindítója a Bolyai-kultusznak.

Tudomásom szerint magyarul az első Bolyai-levelet Réthy Lajos közölte 1870-ben a *Vasárnapi Újságban*², apja levele Bolyai Farkashoz: „*Kedves Fiam Bolyai Farkashoz Göttingába lett elindulásakor való atyai szavaim ás intésem.*”

Sorrendben aztán Bolyai leveleket közölt még az 1900-as évek elején Schmidt Ferenc, Szily Kálmán (az MTA akkori főtitkára), dr. Szabó Péter, Paul Stäckel, Schlesinger Lajos. Érdekesnek tartom megemlíteni, mert még a Bolyai-kutatók sem idézik, hogy Erdély nagy levéltárosa, a Corvin-lánccal kitüntetett Kelemen Lajos is közölt egy Bolyai Farkas-levelet a *Kolozsvári Ellenzékben*³, de név nélkül. Természetesen a legszebb és legértékesebb Bolyai-levelek egy válogatását Benkő Samu közölte a Téka sorozatában: *Bolyai-levelek*⁴.

Csatlakozva ehhez a 150 éves sorhoz, be szeretném mutatni öreg Bolyai Gáspárnak minden bizonnyal utolsó levelét. Bolyai Farkas apja, Bolyai Gáspár (1729–1804), a 700 évre visszavezethető Bolyai család egyik kiemelkedő képviselője, a Marosvásárhelyi Református Kollégium első Bolyaija, aki Aranka Györggyel egyszerre „subscribált”⁵, tehát évfolyamtársa volt Aranka Györgynek.

A mellékelt levél minden bizonnyal utolsó levele. Mára már nyelvtörténeti emlék.

Benne olyan szavakat is használ, amelyek még a Szabó T. Attila-féle *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárb*an sincsenek meg.

1 Öreg Bolyai Gáspárnak nevezem Bolyai Farkas édesapját. A 700 éves Bolyai családfán ő a 7-dik Gáspár. A dédunokája, Bolyai Gergely fia is Gáspár volt (8.), és a matematikus Bolyai Jánosnak a dédunokája is a Gáspár (9.) nevet viseli.

2 *Vasárnapi Újság*, 1870., Nr. 28., p. 355.

3 *Bolyai Farkas levele Teleki Anna grófnőhöz*. *Ellenzék*, 256. sz. 9., 1925.

4 *Bolyai-levelek*. Benkő Samu, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, Téka sorozat, 1975.

5 Subscribál = aláírással elfogadja a kollégium törvényeit, neve bekerül a kollégium anyakönyvébe.

„Édes Fiam

Kivánságod szerint egy jó Vedres általatot oda indítottam, Miske Úr jovoltából is inkább 4 kupa Seprőt bele eresztve mint sem szeretsen dioval meg einslagoltam⁶ volna, töltsd meg oh Borral és a szekeret ott semmit se tartoztasd. Ürmös Bor nem kell Nékem, mert a szorit. Kaptam én Miske Urtól és a Várból is oh⁷ Bort, meg főztem Ürömmel de úgy tetszik nem használt. 14. nap székem nem lévén Véér Gábornéval meg kristélyeztettem⁸ magam négyszer két nap alatt, és igen jól Sunedált⁹, jól le lohadott a hasam, de újra szoruláson van, éppen most estve hozott Szebenből egy Kristélyező sifontot¹⁰. Iszom az olajos káposzta levét, és egyebet is. A hasam pedig szörnyüképpen háborog, rotyog, nyargalodok mint csörgedező patak. Már holnap megint kristélyt adhibealtatok¹¹. Mi több nyomoruság átok között szolgál, szolgáló dolgában legnagyobb bajban vagyunk nem lehet itt semmiképpen boldogulni. Antalnak sints szolgálja, Szivuly el szökött e miatt ő sem mozdulhat egy felet is. Nektek pedig beszédek szerint a Pap László Rebeka leányát meg szegődve elküldöttem, ha tettszik ott marad ha nem tetszik vissza jó. Fizetése ez: Kész pénz 9 rnför egy pár újj más pár fejeles¹² Tszizma, addig mennyit elviselhet. Egy fekete Czondra, egy bár melyre való fekete sursz. Egy kerek kiszkenő a fejire. Ez elég nagy fizetés.

A Bartsáné levelét még nem írtam, mert nem tudom hány napja van, de meg tudván, mindgyárt meg írom, és teszem a Postára. Horváth Dánielnek mit írtam, az autod...a...la Impurumbol¹³ meg láthatod, de bajosan hiszem válasszát vehessem mert Petki Jozágát oda hadta és Besztertze tájékára ment lakni (...?)

Írd meg az állapotodat miben van. Az örög Groff uj esztendő napjára ide váratott. Antal ma Vessződre ment által Turi Lászlóhoz, inkább hiszem csak reggel jön elő. Köszöntöm Menyem Asszonyt, tsokolom kis János Uramot, nagyot nőjjön, sok János napot eljen meg.

Vagyok szerető Édes Atyád: Bolyai Gáspár

Bolya 28 január éjszaka 10 orakor 1804¹⁴''.

Bolyai Farkas 1804. március 1-jén, Domáldon ezt írta Gaussnak:

„Febr. 17-én atyám, a tiszteletre méltó agg 74 év után, a 75-ikben kiszabadult földi börtönéből; mindenkor erős, eleven lelke halálos ágyán sem hagyta el, élénken beszélt utolsó pillanatáig, amikor hörögni kezdett, maga mondta, hogy hörög, tüstént megmosdatta magát, hogy halála után a sok ostoba szokás nélkül fektessék anyám mellé elbúcsúzott, és az utolsó pillanatban megkérdezte: «Hol van az akiben most bíztam, Isten!» és elszenderedett a hosszú, hosszú kegyes éjszakába.¹⁵”

A fenti levél igazolja Bolyai Farkas szavait, apja erős lelkű, kemény ember volt. Korán özvegyeségre jutott, egyedül marad két neveletlen fiával, de nem nősült újra. Az elemi csapások sem kímélték, 1800. április 10-én leégett a bolyai kúriája. Sok megpróbáltatáson ment keresztül, de bátran vállalta a sorsát és fiaiban volt minden vigasza.

6 Einschlagolás = boroshordóban fertőtlenítés (pl. kénlappal)

7 Valószínű ó bort!

8 Beöntés.

9 sunedeált = megnyugodott.

10 Kristélyező sifon = beöntésre való eszköz.

11 Adibealhatok = alkalmazok (kristélyt adibealhatok = beöntést alkalmazok).

12 Kattatsáni csizma (valami lábbelifésleség, amit meg lehet fejelni).

13 autod ala impurum = hiteles fogalmazvány.

14 MTA KK Bolyai K 23/19.

15 Benkő Samu: *Bolyai-levelek*, p. 57–58.

Reménye nem volt hiábavaló, utolsó levelében is emlegetett „*kis János Uram*”, minden idők egyik legnagyobb matematikusa lett dicsőséget szerezve nemcsak a 700 éves Bolyai családnak, de a magyarságnak is.

IRODALOM

MTA Könyvtár Kézirattár, Bolyai Gyűjtemény, K 23/19

Benkő Samu: *Bolyai-levelek*. Téka sorozat, Kritérion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár (I–X.)*. Akadémiai Kiadó Budapest, Kritérion Kiadó, 1976–1999.

Oláh-Gál Róbert: *A Bolyai család története*. Bolyai Emlékkönyv, Vince Kiadó, 2004. pp. 47–71.